

**ПРАВОВІ ТА ПРОЦЕДУРНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ
СУДДІВСЬКОГО КОРПУСУ В УКРАЇНІ**

**LEGAL AND PROCEDURAL ASPECTS OF THE FORMATION
OF THE JUDICIAL CORPUS IN UKRAINE**

Стаття присвячена дослідженню процедури формування суддівського корпусу в Україні. Конституцією України та законами України передбачено порядок призначення кандидатів, які виявили бажання стати суддею. Із цією метою проаналізовано наукові думки та чинні нормативно-правові акти, зокрема Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, затверджене Рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 02.11. 2016 № 141/зп-16, Огляд правил відбору тестів для кандидатів на посади суддів у Нідерландах.

Ураховуючи, що при здійсненні судочинства судді повинні не порочити звання судді, дотримуватися Конституції України та законів України, забезпечувати всебічний та об'єктивний розгляд судових справ у встановлені законом терміни й дотримуватися службової дисципліни та розпорядку суду, Вища кваліфікаційна комісія суддів України повинна врахувати всі правові й процедурні питання при доборі високопрофесійних кадрів на посаду судді.

З'ясовано, що при формуванні суддівського корпусу, у тому числі й при призначенні суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності, існує чимало складних проблемних питань організаційно-правового та процедурного характеру формування суддівського корпусу.

Звертається увага на певні проблемні питання при проведенні конкурсу на зайняття посади судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності. Зокрема, у практичній діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України можуть мати місце випадки, коли жоден із кандидатів посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності не буде мати переваги.

З огляду на необхідність підвищення довіри до діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України при формуванні суддівського корпусу, пропонується вдосконалити процедуру призначення суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності, закріпити в нормативно-правових актах і ввести в практику діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Ключові слова: добір, правосуддя, Вища кваліфікаційна комісія суддів України, спеціалізація, удосконалення.

The article is devoted to the study of the procedure for the formation of the judiciary in Ukraine. The Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine provide for the procedure for appointing candidates who have expressed a desire to become a judge. For this purpose, scientific opinions and current regulations are analyzed, in particular, the Constitution of Ukraine, the Law of Ukraine “On the Judiciary and the Status of Judges”, the Regulations on the competition for the vacant position of a judge, approved by the High Qualification Commission of Judges of Ukraine from 02.11.2016 № 141/zp-16, Review of test selection rules for candidates for judicial positions in the Netherlands.

Given that judges must not defame the title of judge, abide by the Constitution of Ukraine and the laws of Ukraine, ensure comprehensive and objective consideration of court cases within the timeframe established by law and adhere to official discipline and

court order, the High Qualification Commission of Judges of Ukraine must take into account all legal and procedural issues in the selection of highly professional personnel for the position of a judge.

It is established that in the formation of the judiciary, including the appointment of judges of the Supreme Court on intellectual property, there are many complex issues of organizational, legal and procedural nature of the formation of the judiciary. Attention is paid to certain problematic issues during the competition for the position of a judge of the High Court of Intellectual Property. In particular, in the practical activity of the High Qualification Commission of Judges of Ukraine there may be cases when none of the candidates will have the advantage of the position of a judge of the High Court of Intellectual Property.

Given the need to increase confidence in the activities of the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine in the formation of the judiciary, it is proposed to improve the procedure for appointing judges of the High Court of Intellectual Property, enshrined in regulations and put into practice the High Qualifications Commission of Judges of Ukraine.

Key words: *selection, justice, High Qualification Commission of Judges of Ukraine, specialization, improvement.*

Вступ. Останні роки суспільні реалії стали поворотним пунктом у перебудові й реформуванні судоустрою в Україні. Забезпечення доступу до правосуддя, наближення судів усіх юрисдикцій до громадян, зменшення строків і спрощення процедури розгляду справ, прийняття судових рішень відповідно до закону вимагають від суддівського корпусу при вирішенні справи здійснювати свою діяльність неупереджено, ґрунтуючись на принципі верховенства права.

Конституція України гарантує захист прав і свобод людини та громадянина судом. Захист прав та охоронюваних законом інтересів особи є одним із пріоритетних завдань держави. Судова влада в Україні, відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється, незалежними та безсторонніми судами, утвореними законом. Суд, здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд і повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією й законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість Верховною Радою України [1, с. 7]. Закріплені в Конституції, Закони України «Про судоустрій і статус суддів» не лише внесли суттєві зміни в організацію та діяльність судів, а й вплинули на формування суддівського корпусу.

Отже, можна відзначити певний загальний процес у розвитку й діяльності суддівського корпусу. Проте є чимало складних проблемних питань, зокрема, організаційно-правового та процедурного характеру формування суддівського корпусу, які необхідно поглиблено досліджувати й вирішувати.

Однією з таких проблем є правові та процедурні питання здійснення формування суддівського корпусу, що в майбутньому може позначитися на вирішенні конкретних судових справ.

До теорії і практики формування суддівського корпусу в Україні звертали наукові погляди Т. Варфоломеева, М. Вільгушинський, С. Головатий, І. Камінська, Н. Кузнецова, Р. Куйбіда, В. Маляренко, О. Майданник, Д. Притика, В. Сіренко, О. Святоцький та ін.

Постановка завдання. Проблема основних засад здійснення реформування в судовій сфері має ґрунтуватися на вдосконаленні правових і процедурних аспектів формування високопрофесійного суддівського корпусу в Україні. Важливими в цьому питанні є чітко виписані процедурні питання при призначенні кандидата на посаду судді, яке має бути чітким, зрозумілим, однозначним за своїм тлумаченням, без наявних процедурних колізій, що нерідко призводить до прийняття спірних рішень, які порушують не лише права кандидатів на посаду судді, а й негативно загалом впливають на життя суспільства, діяльність держави, що й зумовлює актуальність статті.

Результати дослідження. Ураховуючи, що професія судді є однією з найбільш складних юридичних професій, вітчизняним законодавством установлено певний порядок формування суддівського корпусу. Особа, яка виявила бажання зайняти посаду судді, повинна відповідати вимогам законодавства, що висувуються до кандидатів на посаду судді, повинна пройти складні і тривалі процедури: тестування особистих морально-психологічних якостей, спеціальну перевірку, спеціальну підготовку в Національній школі суддів України, та успішно скласти кваліфікаційний іспит.

Правильно законодавча встановлена процедура формування суддівського корпусу є однією з гарантій незалежності суддів, шлях до здатності застосовувати судову владу дотримуючись верховенства права, а отже, і забезпечення кожному громадянину права на справедливий судовий розгляд у незалежному та неупередженому суді.

Відповідно до ст. 69 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 № 1402-VIII, на посаду судді може бути призначений громадянин України, не молодший тридцяти та не старший шістдесяті п'яти років, який має вищу юридичну освіту і стаж професійної діяльності у сфері права щонайменше п'ять років, є компетентним, добросчесним і володіє державною мовою. Порядок зайняття посади судді регулюється розділом IV Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [2].

Сьогодні піддаються критиці чинні процедури добору кандидатів на посаду судді. Безперечно, вони є недосконалі. З метою покращення процедури добору розглянемо чинні моделі на прикладі Нідерландів. На відміну від вітчизняного законодавства, у Нідерландах суддею можна стати двома шляхами:

1. Особа зі ступенем бакалавра в галузі права Нідерландів, щонайменше дворічним досвідом роботи на юридичній посаді може бути допущена до підготовки кандидатів на посаду судді. Така підготовка триває 4 роки та є поєднанням роботи й навчання. Перший етап – це практика в одному із судів Нідерландів. Після цього кандидат може зробити вибір між професією судді або прокурора. Далі впродовж одного року вона проходить стажування, готуючись до виконання функцій обраної професії.

2. Комісія з добору на посади суддів (далі – КДПС) може призначити суддею-практикантом особу, яка має юридичну освіту й працювала на юридичній посаді понад 6 років.

Так, за першим варіантом (після двох років досвіду до шести років), добір на підготовку кандидатів на посади суддів проходить у 6 етапів за такою процедурою:

1. Подання заяви до КДПС, яка розглядає заяву з погляду формальних аспектів (належний ступінь освіти й досвід) та аспектів мотивації. Із заявою варто також подавати рекомендаційні листи від роботодавців, учителів або співробітників.

2. Когнітивний тест – це радше тестування аналітичних здібностей, аніж формальних знань кандидата, має визначати, чи зможе кандидат, будучи на посаді судді або прокурора, ефективно й правильно аналізувати складні проблеми. Провайдером та адміністратором тесту є компанія LTR, спеціалізоване агентство з надання консультацій з питань психології. Кандидати, які набрали менше необхідної кількості балів, не можуть продовжувати брати участь у процедурі добору.

3. Під час короткої співбесіди, що проводиться членом КДПС і представником агентства LTR, оцінюється низка основних та особистісних (некогнітивних) здібностей, таких як ораторські здібності, урівноваженість і спосіб поведінки. Кандидатам повідомляють про результати такої оцінки одразу після співбесіди. Процедура добору завершується для кандидата у випадку негативного результату.

4. Оцінка некогнітивних здібностей – це подальша оцінка особистих якостей, відданості, мотивації та інших аспектів, важливих для виконання функцій у судовій системі. Таке оцінювання включає співбесіду, два письмові тести й один або два практичні завдання. Оцінка здійснюється агентством LTR. За результатами оцінки представник агентства LTR складає звіт, який у разі згоди кандидата подається до КДПС. У випадку позитивного результату процедура добору продовжується. У разі негативного результату КДПС приймає рішення щодо подальшої участі кандидата в процесі добору на основі результатів попередніх етапів добору.

5. Друга співбесіда поділяється фактично на дві підспівбесіди з двома групами, кожна з яких складається з двох осіб (разом – чотири особи). Три з них – працівники судової системи, одна – ні. Це може бути, наприклад, адвокат або журналіст. У день співбесід кандидату видають практичне завдання, на яке він/вона має дати відповідь. Цю відповідь обговорюватимуть на одній зі співбесід. Оцінюються також участь і відданість справі, мотивація, бачення професії судді та прокурора. КДПС оцінюватиме відповідність кожного окремого кандидата посаді судді, ураховуючи результати всіх етапів і рекомендаційних листів, наданих кандидатом. Результати цього етапу подаються у вигляді письмових рекомендацій КДПС.

6. Остаточний добір після розгляду всіх кандидатів КДПС зробить кінцеве рішення щодо того, кого запросити на підготовку. Якщо кандидатів більше, ніж місць, що зазвичай трапляється, можуть бути не допущені кандидати з позитивними рекомендаціями. Уся процедура суворо конфіденційна. Усі персональні дані є анонімними й використовуються лише для статистики, щорічних звітів та аналізу стратегій.

Так, за другим варіантом, особи, що мають завершену вищу юридичну освіту, понад 6 років досвіду роботи на юридичній посаді, можуть подавати заяви на заміщення вакантних місць для підготовки. Ця підготовка, яка подібно до підготовки кандидатів на посаду судді є поєднанням роботи й навчання, триває 1–1,5 роки залежно від досвіду кандидата на посаду. У кінці цього періоду відбувається оцінювання [3, с. 9–10].

Варто зазначити, що в Нідерландах, як, зокрема, і у Великій Британії, Франції, Німеччині, Італії, Сполучених Штатах Америки, діють спеціалізовані суди або спеціалізовані палати для розгляду справ у сфері інтелектуальної власності.

Ураховуючи, що й досі не вирішеною є проблема добору кандидатів на посади суддів, здійснимо дослідження окремих аспектів процедури призначення особи на посаду судді спеціалізованого суду.

Переважним для зайняття посади судді (за умови інших рівних параметрів) є володіння таким «набором» (невичерпним, непорушним) чеснот: особиста чесність, високий інтелект і культурний рівень, принциповість, раціональність, вдумливість, енергійність, цілеспрямованість, об'єктивність, доброта, безсторонність, урівноваженість, справедливість, незворушність, емоційна стійкість, сумлінність, завзятість, незалежність, організованість, невідкупність, гуманізм, старанність, працьовитість, добродушність, терпимість, витримка, комунікабельність, здатність застосовувати судову владу розумно тощо [4, с. 88].

Поряд із позитивними успіхами у сфері забезпечення охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності залишаються проблемні питання в системі діяльності сучасної державної системи правової охорони інтелектуальної власності [5, с. 216]. Зокрема, це стосується й процедури добору кандидатів на посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

У процедурі добору кандидатів на посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності важливо звернути увагу на деякі питання, що впливають із норм нормативно-правового забезпечення процедури призначення кандидатів, які виявили бажання займати посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності.

Для суддів спеціалізованих судів, відповідно до закону, можуть бути встановлені інші вимоги щодо освіти і стажу професійної діяльності (ч. 3 ст. 127 Конституції України). Згідно з ч. 2 ст. 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», Вищими спеціалізованими судами є:

- 1) Вищий суд з питань інтелектуальної власності;
- 2) Вищий антикорупційний суд [2].

Нині законодавець визначив вимоги та процедури призначення до кандидатів, які виявили бажання займати посаду судді спеціалізованого суду.

Відповідно до ч. 1 ст. 33 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», суддею Вищого суду з питань інтелектуальної власності може бути особа, яка відповідає вимогам до кандидатів на посаду судді, за результатами кваліфікаційного оцінювання підтвердила здатність здійснювати правосуддя у Вищому суді з питань інтелектуальної власності, а також відповідає одній із таких вимог:

- 1) має стаж роботи на посаді судді не менше трьох років;
- 2) має досвід професійної діяльності представника у справах інтелектуальної власності (патентного повіреного) щонайменше п'ять років;
- 3) має досвід професійної діяльності адвоката щодо здійснення представництва в суді у справах щодо захисту прав інтелектуальної власності щонайменше п'ять років;
- 4) має сукупний стаж (досвід) роботи (професійної діяльності) відповідно до вимог, визначених пунктами 1–3 цієї частини, щонайменше п'ять років.

Згідно з п. 15 ст. 79 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у разі однакової позиції за рейтингом, визначеним за результатами кваліфікаційного оцінювання для участі в конкурсі на посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності, перевага надається учаснику, який набрав більшу кількість балів із виконаного під час іспиту, проведеного в межах процедури кваліфікаційного оцінювання, практичного завдання, а за однакової кількості балів – учаснику, який є суддею [2].

Рейтинг – це список осіб, складений за результатами кваліфікаційного іспиту й/або кваліфікаційного оцінювання за кількісним показником набраних ними балів за принципом від більшого балу до меншого [6].

Указане положення потребує уточнення, застосування положень указаних нормативних актів на практиці неповною мірою може вирішити питання проведення конкурсу на зайняття посади судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності, може призвести до низки проблем, адже в практичній площині можуть мати місце випадки, коли жоден із кандидатів на посаду судді

Вищого суду з питань інтелектуальної власності не буде мати переваги. Тому ми повинні передбачити, що на практиці може виникнути ситуація, коли при проведенні конкурсу на зайняття вакантної посади судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності претендентами можуть бути тільки професійні судді.

З метою унеможливлення такої ситуації ми вважаємо, що у Вищій кваліфікаційній комісії суддів України за «рівних» умов необхідно передбачити й інші умови визначення результатів кваліфікаційного оцінювання, оскільки українським законодавством не передбачено, хто може стати переможцем конкурсу, якщо претендентами на посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності є судді.

Виникає питання й щодо рівня фахової підготовки судді, який претендує на посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності, оскільки за рівних умов перевагу повинен мати суддя, який, наприклад, працював суддею господарського суду й практична діяльність якого була пов'язана з розглядом справ щодо порушення прав інтелектуальної власності. Тобто спеціалізація претендента на посаду судді.

За однакових умов претендентів на посаду судді Вищого суду з питань інтелектуальної власності Вища кваліфікаційна комісія суддів України повинна враховувати й інші (додаткові) умови. Зокрема, ними можуть бути науковий ступінь, наукове звання; знання іноземної мови; наявність наукових публікацій у періодичних виданнях з обраної спеціалізації; стажування й участь у міжнародних наукових проектах з обраної спеціалізації; керівництво (консультування); проведення занять зі спеціальних дисциплін у галузі інтелектуальної власності.

Указані та інші процедурні питання покликані істотно сприяти підвищенню ефективності діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України при формуванні суддівського корпусу.

Отже, проблема добору суддів у контексті проведення судової реформи є складною і багатоаспектною. Водночас беззаперечним є те, що від її успішного вирішення безпосередньо залежить якість правосуддя, а якщо подивитися більш широко – загалом ефективність судової влади. Достатньо пригадати гасло: «Кадри вирішують усе!» [7, с. 25].

Висновки. Отже, поставлені в статті питання є лише частиною чинних правових і процедурних питань формування суддівського корпусу в Україні. Указані пропозиції доцільно закріпити в нормативно-правових актах і ввести в практику діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України при формуванні суддівського корпусу.

З огляду на необхідність підвищення довіри до діяльності Вищої кваліфікаційної комісії суддів України при формуванні суддівського корпусу, потрібно вдосконалити процедуру призначення суддів Вищого суду з питань інтелектуальної власності, яка дасть можливість більш об'єктивно та якісно вдосконалити процедуру добору формування суддівського корпусу.

Список використаних джерел:

1. Світличний О.П. Господарський процес : підручник. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : НУБіП України, 2018. 342 с.
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 545.
3. Баккер С. Огляд правил відбору тестів для кандидатів на посади суддів. *Проект USAID*. 2012. 39 с.
4. Клеандров М.И. Статус судьи : учебное пособие. Новосибирск : Наука. Сибирская издательская фирма РАН, 2000. 444 с.
5. Коротун О.М. Адміністративно-правові аспекти забезпечення охорони прав суб'єктів інтелектуальної власності в Україні: проблеми теорії та практики правозастосування : монографія. Київ, 2019. 294 с.
6. Положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді : Рішення Вищої кваліфікаційної комісії суддів України від 02.11.2016 № 141/зп-16. URL: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/MUS30705.html.
7. Кузнєцова Н. До питання про підвищення професійної підготовки суддівських кадрів. *Право України*. 2010. № 5. С. 2–29.